

Gruve- og jernverksdrift i Mostadmark.

Skrevet av Nils Bakmark og Gisle Rø. (Mars 2012)

Tidlig på 1600 tallet ble behovet for jernprodukter større og større etter mange år med krig og ufred. Flere moderne våpen ble oppfunnet. Blant disse var kanoner, granater og håndgranater. I kjølvannet av de nye våpen, ble flere festningsverk bygget.

Kongene som førte krig hadde stort behov for jern. Den 29. mars 1644 sendte derfor kong Christian IV en melding om at den som kunne melde om funn av "erts og malm" skulle bli premiert. I Trøndelag var dette med på å danne grunnlaget for opprettelsen av gruve- og bergverksdriften på Røros (1644) og på Løkken (1654). Kapitalen til gruvedriften kom i stor utstrekning fra borgere i Trondheim og fra utenlandske investorer.

I 1650 ble det funnet malm i Vennafjellet. Bernt Brunsmann og hans medeiere, partisipanter, fikk sannsynligvis hjelp av bergverksfolk på Røros og Løkken til å bygge masovn og hammerbruket i Mostadmark. De naturgitte forhold til slik drift var gode. Elva som renner ut av Foldsjøen hadde nok energi til å drive blåsebelger og hammere. Det var godt om skog, og plass nok til å bygge Verket. Sist, men ikke minst; - malmen i området egnet seg til smelting. Byggingen av smelteovn (masovn) og stålsmie i Mostadmark tok til etter at presten Bernt Brunsmann inngikk en avtale med proprietæren Lauritz Bastiansen Stabel i 1653 om overføring av bergrettigheter og bruk av odelsgrunn. Den første smeltingen av malm foregikk ved påsketider 1657.

I 1995 begynte et omfattende arbeid med å registrere gruver og andre kulturminner knyttet til Mostadmark jernverk. Nils Bakmark og Gisle Rø har hovedæren for dette arbeidet. Mer enn 420 A-4 sider er så langt produsert. Her finner vi hvor gruvene, kolmilene, stellsteinsbruddene

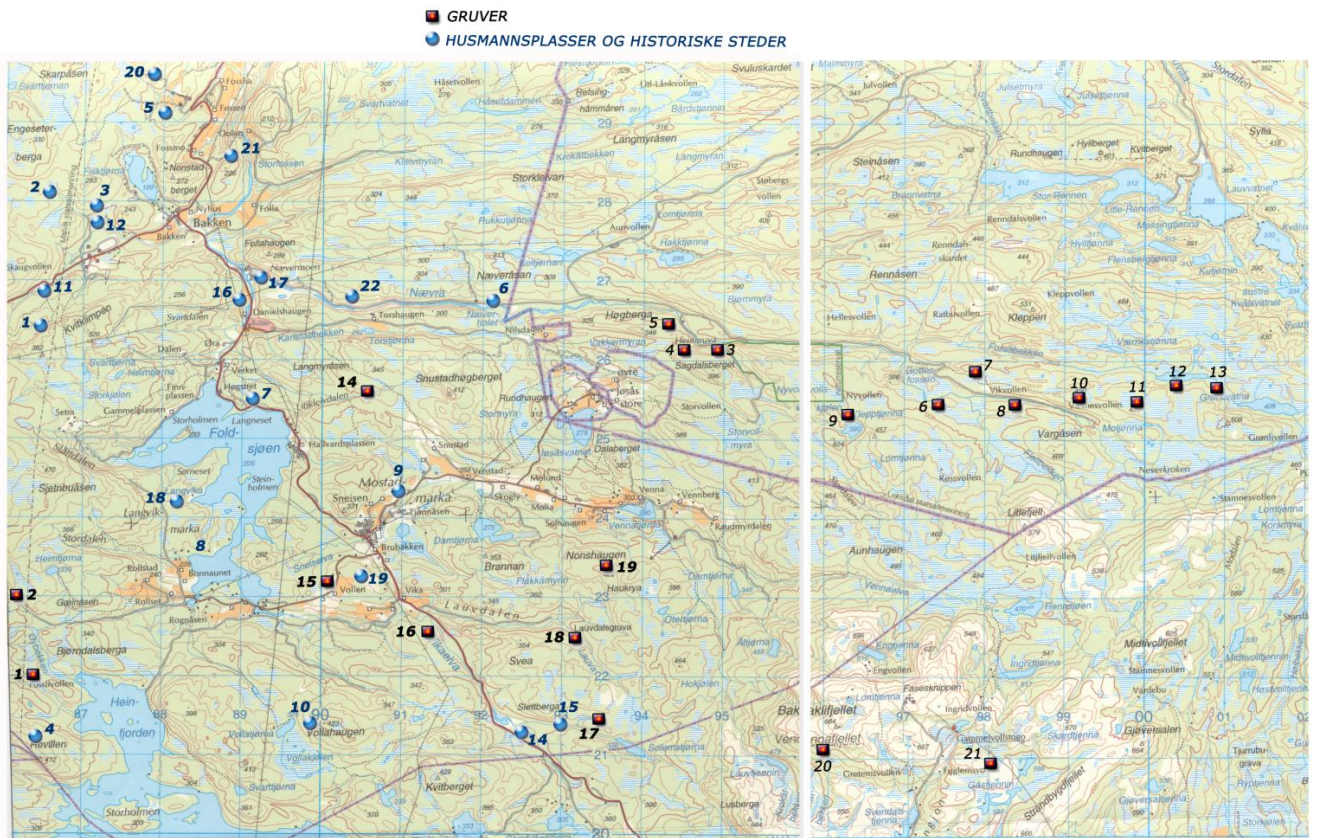
og ferdselsveiene gikk. Mostadmark Jernverks Venner har nå kartlagt over 200 gruver og skjerp i Malvik, Selbu og Lånke allmenningen. De fleste av gruvene var små og ble drevet under jernverkets første driftsperiode, **1653 - 1695**. Under andre driftsperiode, **1753–1818**, ble malm også hentet utenfor Mostadmarkområdet, f. eks fra Sunnmøre, Smøla, Bispøyan mellom Hitra og Frøya og Mo i Rana. Store gruver i Mostadmark som f.eks. Grønli, ble drevet helt inn i tredje driftsperiode **1822 - 1880**. I denne perioden ble det meste av malmen levert fra Henriksøya og Grønnøya utenfor Hitra, noe fra Grønskalet i Tydal og fra Ormli i Rana. De gamle jerngruvene i og omkring Mostadmark er til dels lett tilgjengelige og er spennende turmål og kulturminner.

Fra de aller fleste gruvene i nærområdet er det samlet inn malmprøver. De største og de fleste av de små gruvene, de ca. 200 jerngruvene og kiskkjerpene, er fotografert og UTM-koordinatbestemt. Norges Geologiske Undersøkelse, Bergvesenet, Fylkeskartkontoret i Sør-Trøndelag og Meraker Brug A/S har vart samarbeidspartnere i dette arbeidet.

I dag er arbeidet konsentrert mot å oppspore de gamle verkensplassene til Mostadmark jernverk og plassene som er tegnet inn på Berlin og Festers kart over Mostadmark fra 1770. En av de siste setrene som Nils Bakmark har funnet er Lille Malvikvollen.

Hvor ble malmen hentet – gruvene til Mostadmark jernverk?

Mostadmark Jernverks Venner har laget et TURKART med informasjon om jernverket og stedsangivelse av gruvene, husmannsplasser og historiske steder tilknyttet verket. Kartet er blant annet tilgjengelig på verket under åpne søndager i juli og august. Noen viktige gruver er beskrevet i denne artikkelen.

Grønligruvene Nr.13 i Turkart

De største gruvene som lå i rimelig nærhet av Mostadmark Jernverk var Grønli gruver. Den aller største ligger sørøst for enden av Vestre Grønlivatn, ca 100 meter fra bredden av vatnet. Der er det dagstoller på opptil 15–20 meter, og en synk som står full av vatn er målt til 28 meter. Det hevdes at det finnes en stoll her som er opptil 60 meter dyp. Tradisjonen vil ha det til at redskapen som ble brukt i gruva fortsatt finnes i denne stollen. Gruva ble forlatt i all hast da vann fra Grønlivatnet begynte å strømme inn. Ennå finnes det rester og spor etter både hyttemurer og hestevandring her.

30. november 1822 overtok handelshuset Jenssen & Co og Premierløytnant Carl Jacob Halck driften. Grønligruva ble lenset og tatt i bruk igjen. I 1834 stanset Grønligruva for godt. Årsaken var dels at gruva tok inn vann fra Grønlivatnet. Fra bergtippene vet vi at det også ble sortert ut og hentet jernmalm høsten 1838.

Heingruva Nr.3 i Turkart.

Heingruva eller Heinberg gruve er blant de eldste gruvene i Mostadmark, samtidig som det er den siste som har vært i drift. Den blir nevnt så tidlig som i 1686, da i en rapport av Christian Richter som Heenberg-Schurffe. Den ligger på Lånke allmenning tett ved elva Nevra, like ved veien som går til Stordalen. Hvor mye jernmalm som ble tatt ut der vet man ikke. Det er ikke som jernmalmgruve den er mest kjent, det er heiner som har vært denne gruva sin styrke, derav navnet Heingruva.

Flere har drevet uttak av heiner fra Heingruva. En selbygg som ble kalt Hein-Per dro til Heingruva hver sommer for å ta med seg emner til heiner. Disse solgte han så på markedene både på Levanger og i Trondheim. Det var tradisjonelt god omsetning på disse heinene.

Sagnet om sølvgruva ble også knyttet til Heingruva. Enkelte trodde at den egentlige sølvgruva i Svulluskaret var gruehullet ved Nevra, og at gruva var fylt med vann for å dekke over rikdommen. I 1891 gikk flere sammen om å tømme gruva for vann. Etter hvert kom de ned til en kraftig tømmerkonstruksjon som igjen ga næring til ytterligere optimisme. Alt de fant var imidlertid heinstein. Det viste seg at det var flere rester etter gruedrift i "vannhullet", men ingen tegn etter noen sølvåre. Det finnes heller ingen sikre tradisjoner om noen sølvåre i dette området, bare et gammelt sagn som ligner mange andre vandresagn fra andre steder i landet.

Gruva ble også lenset i 2006 blant annet med bistand fra lokalbefolkningen. Den gangen ble det funnet en bilhenger, et heimbrentapparat, takplater og ei trekasse som ble benyttet til å heise opp heinemner.

En annen gruve like i nærheten er Neverå gruve (**Nr.4**). Den ligger litt nedenfor Heingruva.

I nærheten av Neverå gruve ligger Høgberget (Flensberg) gruve (**Nr.5**). Her er en lang og smal trappetrinns-stoll (smal kløft) med en vakker rød jaspisvegg. Det er mye som tyder på at her har vært tidlig drift, og at det ble brukt fyrsetning.

Jervfjellet (Ikke på Turkart).

I Jervfjellet, nærmere bestemt området Bjørnstadtjønna – Malvikvollen, ligger restene etter 4 gruver/skjerp. Den største er den som ligger vest for Malvikvollen, mellom Fjellstuggu og toppen av Jervfjellet. Ved denne gruva ligger fortsatt et lite malmlager og dagstollen med vann i bunnen er godt synlig. Her var det drift på 1600-tallet. Gruva inneholder fortsatt jernmalm. Denne ble kalt "Malvik-Sæther-Gang". I en rapport fra 1686 var det nevnt tre

skjerp i dette området. I retning syd fra gruva i Jervfjellet, overfor Malviktjønna, ligger Finnpål-stuggu berghule under noen store steinblokker.

Hematittgruva Nr. 11 i Turkart

Ikke langt fra Værnesvollforekomstene, mellom Værnesvollen og Grønligruva, finner vi også den såkalte "Hematittgruva", omtalt i en rapport av geologen Carl Bugge i 1911. Sistnevnte forekomst er rik på rødfarget hematitt, "blodjernstein". I forbindelse med registreringen av gruvene til Mostadmark jernverk har vi funnet at det ble tatt ut hematittrik jaspis fra flere små brudd/skjæringer som ligger i et jaspiskonglomerat. I en av disse skjæringene, som ligger i Næverdalen, ser vi tydelig en ovalformet bergflate som tyder på at det ble brukt fyrsetning. Det var i den første driftsperioden at hematittmalmen i jaspiskonglomeratet ble tatt ut.

Arbeidet i gruver og på Verket.

Arbeidet med å skaffe malm til Mostadmark jernverk førte både godt og vondt til bygdene. Det var arbeid med gruedriften og bryting av malm, og på jernverket med foredling av malmen. Mange ble også engasjerte i skogsdrift. Det krevde trevirke til brenning av kull til masovnen og smiene på Verket. Det ble også brukt store mengder ved for fyring i selve gruva, hvor man varmet berget til det slo sprekker. Store mengder ved gikk også med til røstingen av jernmalmen. Kullbrenning var en arbeidskrevende produksjon der mange var i arbeid. Transporten av ved og kull, og ikke minst jernmalm og kalkstein, gav mange arbeidsplasser for bygdefolket. Vi må heller ikke glemme at de ferdige produktene trengte transportfolk. Fagfolk innen bergverksdrift kom til lokalmiljøet og førte sikkert med seg mye som bygdefolket kunne høste goder av. Bergverksdriften høstet store fordeler fra myndighetene, men det var også problemer rundt industrien den gang slik som i dag. Rettigheter som jordeiere og bønder hadde hatt så lenge man kunne minnes, var plutselig verdiløse og det er mange eksempler på rettssaker og konflikter ved Verket knyttet til eiendomsgrensar.

I kirkebøkene og bygdebøkene finner vi flere nedtegnelser om at folk døde som en følge av ulykker under arbeid i og rundt gruvene. En Jon Persen Hove døde den 22.12. 1794 da en "Timberstokk faldt paa hans Hoved og Bryst, da han paa Arbeide ved Mostadmarkens Jernværk." I 1795 døde Jon Bardosen Fossan under gruvearbeid. Ole Jonsen Engan døde i 1783 etter et fall i en gruve. Fortellingen om Ola Setsaas som frøs i hjel på vei til gruva i november 1779 gir oss opplysninger om at det nok kunne være dårlig vær før i tiden også.

Konflikter mellom bergverks- og seterdrift.

Selv om bergeverksdriften skapte arbeid og inntekter til bygdefolket, skapte driften også både berettiget og uberettiget motstand. Lars Reinton skriver i "Sæterbruket i Norge" at fra første stund bergverksdriften kom til landet først på 1500-tallet, skapte dette strid med bøndene. "Malmen var mest funnen i utmarka, og gruvene og bergverka vart difor gjerne liggende i sæterstroka. For sætrane på staden og i nærleiken vart det ofte undergangen, og sæterbrukarane i vedkommende grend eller bygd kom i konflikt om gamle rettar på sætervoller, i utslåtter, i skog og ålmenning; ein strid som sume stader vart så beisk at det sette preg på grende- og bygdelivet i lange tider. Sæterfolket vart ofte dei

tapande; for Kongen favoriserte gruvedriften og let ekspansjonen i denne næringsgreina gå ut over jord- og februket, der det vart interessemotsetjingar."

De helt store problemene skapte visstnok ikke gruvedriften i Mostadmark. Nå var det også positivt for seterbrukerne at det kom mer folk til utmarka. Flere steder var det ikke liten del av provianten gruvefolket måtte ha som kom direkte fra de omliggende setrer. Likeså forekom også at setrene ble leid ut som bolig for arbeidsfolket. Det finnes også flere eksempler på at bøndene var så standhaftige mot dette nye at de takket nei til den gode og sikkert nødvendige inntekten som kunne hentes fra gruvedriften, selv i perioder av året hvor det var rolig på gården.

Især der hvor bergverkene gikk dårlig økonomisk, måtte bøndene finne seg i å bli pålagt arbeid for tildels svært dårlig betaling. Dette førte igjen til at folk måtte tvinges til å arbeide i gruvene samt transportere malm, ved, kull og andre varer. Som en siste advarsel sendte kongen ut brev med befaling til bøndene om at nå måtte de trå til. Hvis så ikke skjedde måtte de regne med; "deres Bøgsels Fortabelse". Regelen var at man tinget både med bøndene og annen arbeidshjelp om lønningene, men i virkeligheten var det verkene som bestemte. Dette førte igjen til at dette pliktarbeidet ble sett på som slavearbeid. Det var myndigheten på høyeste plan, som fogden og lensmannen, som hadde tilsynet med dette pliktarbeidet.